

Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u Zadru prema tražiteljima azila u Hrvatskoj

Čarija, Antonia

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:276114>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Antonia Čarija

**Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u
Zadru prema tražiteljima azila u Hrvatskoj**

Završni rad

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Preddiplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u Zadru
prema tražiteljima azila u Hrvatskoj

Završni rad

Studentica:
Antonia Čarija

Mentorica:
izv. prof. dr. sc. Jadranka Čačić-Kumpes

Zadar, 2016.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonia Čarija**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u Zadru prema tražiteljima azila u Hrvatskoj** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. rujna 2016.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Ciljevi i svrha istraživanja.....	3
3. Teorijska koncepcija rada.....	3
3.1. Migracije, migranti, izbjeglice, azil i tražitelji azila.....	4
3.2. Ksenofobija, predrasude i ksenofobni stavovi u hrvatskome društvu.....	4
3.3. Tražitelji azila u Republici Hrvatskoj.....	5
3.4. Percipiranje tražitelja azila kao prijetnje.....	6
4. Istraživačka pitanja.....	7
5. Metodologija.....	8
6. Rezultati i rasprava.....	9
7. Zaključak.....	26
8. Prilozi.....	29
9. Literatura.....	29

Stavovi učenika završnih razreda srednjih škola u Zadru prema tražiteljima azila u Hrvatskoj

Sažetak

Stavove hrvatskih građana prema tražitelja azila važno je ispitati zbog sve većeg broja prisilnih migranata koji dolaze u Europu. U ovom radu opisuju se i analiziraju rezultati temeljeni na anketnom ispitivanju provedenom na kvotnom uzorku od 377 učenika i učenica završnih razreda trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola te gimnazija na području grada Zadra. Opći rezultat su neutralni stavovi prema tražiteljima azila kao prijatni, međutim među njima su se pokazale razlike prema kojima oni učenici koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu, politički se pozicioniraju desno, religiozni su te čija obitelj nema migracijsko iskustvo, u većoj mjeri doživljavaju tražitelje azila kao prijatnu i manje su spremni na bliske odnose s njima.

Ključne riječi: tražitelji azila, prisilni migranti, percepcija prijatnje

Attitudes of high school graduates in Zadar towards asylum seekers in Croatia

Abstract

Attitudes of Croatian citizens towards asylum seekers are important to examine because of growing number of forced migrants who are coming to Europe. This paper describes results based on a survey conducted on a quota sample of 377 high school and three- and four-year vocational school graduates in Zadar. The general result are neutral attitudes toward asylum seekers as a threat, but between them the results indicate that male students, three-year vocational school graduates, students politically positioned right, students declared as religious and students without any migration experience in the family are considering asylum seekers as threat and are less willing to close relationships with them.

Keywords: asylum seekers, forced migrants, perception of threat

1.Uvod

Od rujna 2015. godine, u hrvatskoj je svakodnevici, više nego prethodnih godina, zastupljena tema o migracijskim tokovima koji se zbivaju u Europi. Jedan od razloga jest to što se Hrvatska našla na izbjegličkoj ruti mnogobrojnih prisilnih migranata i što taj problem kao država-članica Europske unije treba rješavati u suglasju s ostalim europskim zemljama. Izbjeglice i tražitelji azila pristizali su u Hrvatsku preko Mediterana i Jugoistočne Europe, nadajući se da im je ona samo jedna od usputnih stanica u potrazi za boljim uvjetima života u zapadnoeuropskim zemljama (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015). Naime, pokazalo se da, u usporedbi sa zemljama Zapadne Europe, u zemljama Jugoistočne Europe postoji znatno manji broj zahtjeva za dobivanje azila (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015). Hrvatska je, kao najmlađa članica Europske unije, dosad zabilježila manji broj tražitelja azila od ostalih država Jugoistočne Europe (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015). Prema podacima Eurostata (2015), u Hrvatskoj je tijekom 2012. i 2013. godine zahtjev za azil predalo više od tisuću osoba, a 2014. taj je broj opao. U prva tri mjeseca 2016. godine u Hrvatskoj je azil zatražilo svega 160 osoba (Eurostat, 2016). Ti su podaci u raskoraku s uvriježenim mišljenjem da će broj tražitelja azila rasti nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Fenomen prisilnih migracija, aktualan i za vrijeme rata 1990-ih, ponovo postaje sve prisutniji u hrvatskom društvu. Tema migracija nezaobilazna je zbog silnog raseljavanja ljudi s Bliskog istoka koji traže sigurnost u zemljama Europske unije. Važno je istaknuti kako su migracije prije svega nedobrovoljne i prinudne, a migranti najčešće prisilni. „U prisilne migrante ubrajaju se, između ostalih, tražitelji zaštite i utočišta (azila), tj. izbjeglice u sociološkom smislu, kao što to zasigurno jesu osobe koje dolaze iz kriznih žarišta u svijetu – primjerice iz središnje Afrike, središnje Azije i Bliskog istoka“ (Institut za migracije i narodnosti, 2015:1). Ljudi koji prisilno odlaze iz svoje zemlje na duže vrijeme, traže azil u državi u kojoj žele nastaviti živjeti. Hrvatska nije među tim državama kojima izbjeglice teže, ali neki od njih ipak su primorani privremeno ili trajno zatražiti azil u Hrvatskoj (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015). Migracije se događaju svakodnevno, po cijelom svijetu, mijenjajući pritom

strukturu društva. Za pretpostaviti je da će migracijski tokovi dobrovoljnih ili prisilnih migranata prema Europi biti sve učestaliji. Zbog novčanih ili drugih razloga, ne uspiju se svi domoći planiranog odredišta, pa su neki prisiljeni zatražiti azil u državi kroz koju su samo planirali proći, kako ne bi završili u pritvoru ili bili vraćeni u svoju zemlju. Takvi slučajevi zabilježeni su u Hrvatskoj, pa upravo iz tog razloga raste potreba za istraživanjem stavova hrvatskih građana prema tražiteljima azila. Međutim, znanstvenih je istraživanja na tu temu još uvijek malo.

Župarić-Iljić i Gregurović (2013) proveli su, primjerice, istraživanje kojim su ispitani stavovi studenata prema tražiteljima azila u Hrvatskoj. Oni su utvrdili da studenti doživljavaju prisutnost tražitelja azila kao društvenu, kulturnu i zdravstveno-ekonomsku prijetnju. Pokazalo se da studenti koji studiraju tehničke znanosti, politički se pozicioniraju desno i krajnje desno, koji su uvjereni vjernici ili su religiozni u većoj mjeri doživljavaju tražitelje azila kao društvenu i kulturnu prijetnju kao i da ih oni koji nemaju nijednog ili imaju samo jednoga prijatelja stranca u Hrvatskoj više od drugih percipiraju kao društvenu prijetnju. Također se pokazalo da studenti tehničkih ili prirodnih znanosti u većoj mjeri doživljavaju tražitelje azila kao zdravstveno-ekonomsku prijetnju. Polazeći od vrsti prijetnje dobivene istraživanjem na zagrebačkim studentima i s pomoću sličnog instrumenta, ispitani su stavovi učenika završnih razreda srednjih škola prema tražiteljima azila u Zadru. Cilj istraživanja je bio da se pokuša utvrditi pokazuju li učenici završnih razreda srednjih škola slične stavove prema tražiteljima azila te postoji li razlika u stavovima među pojedinim skupinama tih zadarskih srednjoškolaca. Pošlo se od pretpostavke da će se stavovi zadarskih srednjoškolaca prema tražiteljima azila razlikovati na temelju odabranih sociodemografskih, sociokulturnih i kontekstualnih varijabli. U ovome radu prikazat će se i analizirati rezultati toga istraživanja.

U teorijskom dijelu rada prvo će biti definirani pojmovi koje je bitno razlikovati kako bi se fenomen migracija bolje razumio. U drugom dijelu opisat će se percepcija tražitelja azila kao prijetnje te ksenofobni i predrasudni stavovi prema tražiteljima azila. Naposljetku, osvrnut ću se na uvijete koji su potrebni za dobivanje azila te politiku prema tražiteljima azila u Hrvatskoj. Zatim slijede rezultati istraživanja stavova prema tražiteljima azila provedenog na srednjoškolskoj populaciji u gradu Zadru. Na kraju se, na temelju istraživanja, zaključuje da postoje razlike između učenika završnih razreda srednjih škola s obzirom na vrstu srednje škole koju pohađaju, spol, religijsku samoidentifikaciju, političku orijentaciju te obiteljsko migracijsko iskustvo u izražavanju stavova prema tražiteljima azila.

2. Ciljevi i svrha istraživanja

Istraživanje Drage Župarića-Iljića i Margarete Gregurović (2013), pokazalo je da postoje razlike unutar studentske populacije Sveučilišta u Zagrebu u stavovima prema tražiteljima azila. Riječ je o stavovima koji govore o tražiteljima azila kao nekim oblicima prijetnje koje su istraživači grupirali u nekoliko kategorija – u kulturnu, društvenu i zdravstveno-ekonomsku prijetnju. Cilj je ovoga istraživanja utvrditi hoće li se određene sociodemografske varijable pokazati relevantnima i unutar srednjoškolske populacije (u Zadru) kad je riječ o percepciji tražitelja azila kao prijetnje (pri čemu se u kategorizaciji prijetnje rukovodim rezultatima istraživanja Župarić-Iljića i Gregurović). Svrha istraživanja je pridonijeti korpusu istraživanja na temu stavova prema tražiteljima azila u Hrvatskoj s naglaskom na stavove srednjoškolaca, čije mišljenje, vezano za ovu temu, u Hrvatskoj još nije ciljano ispitivano. To bi istraživanje možda moglo pripomoći razumijevanju problema vezanih uz tražitelje azila u Hrvatskoj.

3. Teorijska koncepcija rada

Konstantno zbivanje migracija, navodi Haralambos, jedan je od razloga zbog čega su migracije bitne za sociološko promišljanje. On ističe kako dosadašnje europsko iskustvo govori da će pritisak za dopuštenjem duljeg ostanka migranata u zemljama primitka jačati, te da se „stoga čini opravdanim predviđati da će zahvaljujući migracijama sve zemlje postati etnički raznolikije i kozmopolitskije“ (Haralambos i Holborn 2002: 209). Svjedoci smo da je ova Haralambosova konstatacija primjenjiva na suvremeni kontekst te da su migracije i dalje učestale, a njihovi uzroci razni. Pitanje je, međutim, kako pojedine države reguliraju raznolikosti i jesu li uistinu sve više kozmopolitske. U tome se kontekstu nameće i pitanje kakva bi u Hrvatskoj mogla biti recepcija izbjeglica s Bliskog istoka, koji se od većinskog domaćeg stanovništva razlikuju po jeziku, kulturi i vjeri.

3.1. Migracije, migranti, izbjeglice, azil i tražitelji azila

Za početak, bitno je definirati pojmove relevantne za ovaj rad. Prema Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja iz 1998., migracija ili seljenje odnosi se na promjenu mjesta u kojem se živi, ili na opću pojavu prostorne pokretljivosti. Vrste migracija koje se navode razlučuju se prema prostornom određenju- smjeru kretanja, vrsti granice koje se prelaze, udaljenosti, prema broju sudionika u procesu, prema vremenu trajanja i načinu kako se odvija te prema temeljnu razlogu što pokreće seljenje. Migranta se definira kao osobu koja seli, odlazi, vraća se - on je sudionik u procesu prostorne pokretljivosti stanovništva (Heršak, 1998). Haralambos (2002) ističe kako migracije obično povećavaju razlike između bogatih i siromašnih nacija jer često migriraju mlade osobe, a one su vrijedan resurs. Prema Koseru valja razlikovati „dobrovoljne“ od „prisilnih“ migranata. Prisilni migranti su osobe prisiljene napustiti vlastitu državu zbog sukoba, progona ili okolišnih razloga (Koser, 2007: 16). Autor nadalje pojašnjava kako je sve više migracija ilegalno, odnosno neregularno zbog restriktivnih mjera u zemljama primitka (Koser, 2007: 54).

U Leksikonu migracijskoga i etničkoga nazivlja azil se definira kao svako sklonište pred progonom, neprilikom ili opasnosti (Heršak, 1998). Pojam azila sadrži dva elementa: a) sklonište, koje je više nego privremeno utočište i b) stupanj aktivne zaštite koju pružaju tijela vlasti nadležnih za teritorij na kojemu se daje azil (*Zakon o pravu azila, 2006*). Prema hrvatskome *Zakonu o pravu azila* iz 2013., tražitelj azila je stranac koji podnese zahtjev za azil o kojemu nije donesena izvršna odluka, dok je izbjeglica osoba koja se ne nalazi u zemlji svog državljanstva ili osoba bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje uobičajenog boravišta, a koja se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja ne može ili se zbog tog straha ne želi staviti pod zaštitu te zemlje.

3.2. Ksenofobija, predrasude i ksenofobni stavovi u hrvatskome društvu

Ksenofobija se temelji na iracionalnom strahu od stranaca (Milardović, 2011: 113). Do porasta ksenofobije prema migrantima u koje pripadaju i izbjeglice i tražitelji azila dolazi u

mnogim europskim zemljama, čak i u onima s dugom migracijskom tradicijom poput Nizozemske i Francuske (Benčić i dr., 2006). Benčić i suradnici (2006) to povezuju s neznanjem javnosti o uzrocima azila, nerazumijevanjem koncepta azila te politikom, ističući kako političari često pitanja imigranata, pogotovo azilanata, koriste u predizbornim kampanjama kako bi pridobili glasove desno orijentiranih glasača. Ova konstatacija može se donekle povezati i s aktualnim predizbornim kampanjama (izbori u Njemačkoj i u SAD-u) u kojima je jedan od načina kojim političari pokušavaju pridobiti glasače upravo njihovo pristupanje problemu izbjeglica i tražitelja azila, odnosno provođenje migrantskih ili antiimigrantskih politika.

Predrasuda se danas definira kao negativan stav prema nekoj grupi ili članovima grupe (Nelson, 2009). Međutim, Haralambos (2002) naglašava kako se predrasude odnose na ono što ljudi misle te da ne moraju prijeći u djelovanje. Darja Maslić-Seršić i Anton Vukelić (2013) su u svibnju i lipnju 2013. godine proveli istraživanje na uzorku od 800 punoljetnih građana Republike Hrvatske čiji rezultati pokazuju da ispitanici podržavaju nediskriminaciju, ali imaju negativan stav prema useljavanju ekonomskih migranata i tražiteljima azila. Zanimljivi su i rezultati navedenog istraživanja iz kojih je vidljivo da hrvatski građani češće imaju predrasude prema onim skupinama s kojima imaju iskustva suživota, kao što su Romi, Srbi i Albanci te prema onim skupinama s kojima nisu dolazili u doticaj u većoj mjeri, a najmanje su izražene predrasude prema doseljenicima iz zemalja Zapadne Europe. Ovakvi rezultati, uzevši u obzir ekonomsku krizu u kojoj se Hrvatska nalazi, mogli bi se potkrijepiti Inglehartovom rečenicom: „(...) ljudi u društvima obilježenim egzistencijalnom nesigurnošću (...) osjećaju se ugroženi od stranaca, etničke raznolikosti i kulturne promjene“ (Inglehart, 2007:66).

3.3. Tražitelji azila u Republici Hrvatskoj

Prema *Zakonu o azilu* (2013), „u Republici Hrvatskoj odobrit će se azil strancu koji se ne nalazi u zemlji svog državljanstva ili osobi bez državljanstva koja se nalazi izvan zemlje uobičajenog boravišta, a koja se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja ne može, ili se zbog tog straha ne želi staviti pod zaštitu te zemlje“. Hrvatska najčešće migrantima i tražiteljima azila nije krajnja destinacija, već im služi samo kao tranzitna zemlja. (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015: 112). Jedan od razloga zašto što je tomu tako su i uvjeti za prihvaćanje azila, koje

nije lako zadovoljiti, pa mnogi tražitelji azila odu iz države prije nego što dočekaju rješenje svog zahtjeva (Valenta, Župarić-Iljić i Vidović, 2015: 97). Iz istraživanja navedenih autora može se zaključiti kako je najbrojnija kategorija tražitelja azila u Hrvatskoj ona koja nije htjela zatražiti zahtjev, ali je bila na to zbog nečega primorana. Valenta, Župarić-Iljić i Vidović (2015: 106) navode tri kategorije tražitelja azila u Hrvatskoj: 1) osobe koje su je napustile ili je žele napustiti, 2) osobe koje pokušavaju započeti novi život u Hrvatskoj, 3) osobe koje su protiv svoje volje zaglavile u Hrvatskoj. Potrebno je reći da u Hrvatskoj postoje samo dva prihvatna centra za izbjeglice, jedan u Kutini, a drugi u Zagrebu, u nekadašnjem hotelu Porin. U istraživanju provedenom u Hrvatskoj i Makedoniji (Coleridge, 2013) ističu kako se Hrvatska bori sa smještajnim kapacitetima te kako oni nisu u dobrom stanju. Stanovnici prihvatilišta se osim toga, kaže Benedict Coleridge, žale na osjećaj nesigurnosti te na nedovoljnu količinu informacija o uvjetima i postupcima za traženje azila. S obzirom na te poražavajuće podatke, postavlja se pitanje kako će Hrvatska riješiti problem smještajnih kapaciteta jer je, kao članica Europske unije, dužna prihvatiti dogovoreni broj izbjeglica i iregularnih migranta te im omogućiti kvalitetnu integraciju u hrvatsko društvo. Za vrijeme ovog istraživanja aktualan je problem vraćanja izbjeglica iz zemalja Europske unije u Hrvatsku koji se po povratku susreću s novim pravilima, kulturom i ljudima. Zbog toga je važno poraditi na poboljšanju uvjeta za tražitelje azila (intenzivniji tečaj hrvatskog jezika, plaćen javni prijevoz) kako bi se ionako traumatizirani ljudi lakše integrirali u hrvatsko društvo.

3.4. Percipiranje tražitelja azila kao prijete

Hrvatsko je društvo izbjeglički val 2015. godine prihvatilo pretežno izražavanjem suosjećanja i dobrodošlice prema izbjeglicama, kako na razini tadašnjih vlasti tako i sa strane civilnih udruga. Tome je zacijelo pridonijela činjenica da su se izbjeglice i drugi prisilni migranti kratko zadržavali na hrvatskom teritoriju i njihova namjera da odu u sjeverozapadne zemlje Europske Unije kao krajnja odredišta (Institut za migracije i narodnosti, 2015). Ipak, kad je o stavovima građana riječ, nisu svi bili tako otvoreni prema prolasku imigranata kroz Hrvatsku. Na takvo mišljenje upućuju i rezultati istraživanja stavova građana Hrvatske prema imigrantima i tražiteljima azila. Istraživanje stavova studenata Sveučilišta u Zagrebu pokazalo je da se stavovske strukture prema nedobrovoljnim migrantima, u koje se ubrajaju tražitelji azila i

izbjeglice, dijelom preklapaju sa stavovima prema regularnim imigrantima i strancima općenito te se očituju u nekoliko dimenzija: kao fizička, odnosno sigurnosna i zdravstvena, sociokulturna te ekonomska prijetnja (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013). Istraživanje Benčić i suradnika (2005) pokazuje kako su ispitanici iznosili negativne, diskriminatorne izjave spram tražiteljima azila kao potencijalnim kriminalcima, teroristima, prenositeljima bolesti, oduzimačima poslova i slično (Župarić-Iljić i Gregurović 2013, prema Benčić i dr., 2005). Nadalje, zemlje kulturne homogenosti u kojima svi njezini pripadnici dijele iste običaje i tradiciju, teže prihvaćaju imigrante, tj. češće ih percipiraju kao ugrožavajući faktor i prijetnju nacionalnom integritetu (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2012). U istraživanju Franc, Šakića i Kaliterna-Lipovčan (2010) ekonomska prijetnja pokazala se relativno najvažnijom odrednicom stava prema doseljavanju, važnijom od percipirane prijetnje vezane uz moguće povećanje kriminala i percipirane kulturne prijetnje.

Budući da se, kako pokazuju istraživanja, o imigrantima i tražiteljima azila često govori kao o nekoj vrsti prijetnje, u ovom će se istraživanju pokušati utvrditi izražavaju li slične stavove učenici završnih razreda srednjih škola u Zadru prema tražiteljima azila i time na svojevrsan način potvrditi rezultate sličnih istraživanja u Hrvatskoj. Takvo se istraživanje čini tim važnijim stoga što se pokazuje da izbjeglička kriza u Europi ne prestaje i da će tražitelji azila biti sve prisutniji u hrvatskome društvu.

4. Istraživačka pitanja

U ovom istraživanju pokušat će se ispitati stavovi učenika završnih razreda srednjih škola prema tražiteljima azila. Uzimajući u obzir rezultate već spomenutog istraživanja Župarić-Iljića i Gregurović (2013) koje je provedeno na studentskoj populaciji, u ovom će se istraživanju pokušati odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Percipiraju li učenici završnih razreda zadarskih srednjih škola, slično kao studenti Sveučilišta u Zagrebu, tražitelje azila kao prijetnju i ukoliko percipiraju, o kakvoj/kakvim vrsti/ama prijetnje/i je riječ?
2. Postoje li razlike u stavovima (ili pojedinim skupinama stavova) o tražiteljima azila između učenika završnih razreda srednjih škola prema odabranim sociodemografskim varijablama:
 - a) vrsti srednje škole koju pohađaju

- b) religijskoj samoidentifikaciji
- c) političkoj orijentaciji
- d) spolu
- e) obiteljskom migracijskom iskustvu?

3. Postoje li etničke i religijske skupine koje učenici završnih razreda srednjih škola smatraju prihvatljivima odnosno manje prihvatljivim za ostvarivanje prava na azil u Hrvatskoj?

5. Metodologija

Istraživanje stavova učenika završnih razreda srednjih škola prema tražiteljima azila inspirirano je istraživanjem Župarić-Iljića i Gregurović (2013), stoga je i ono provedeno s pomoću anketnog upitnika.¹ Istraživanje je provedeno u svibnju tekuće 2016. godine na prigodnom kvotnom uzorku od 377 učenika i učenica završnih razreda gotovo svih srednjih škola na područja grada Zadra. Ispitanici su bili učenici i učenice trogodišnjih strukovnih škola, četverogodišnjih strukovnih škola i gimnazija. Svi su ispitanici pohađali posljednji razred srednjoškolskog školovanja, starosne dobi između 17 i 20 godina ($M=18,54$, $sd=0,78$). Dio upitnika koji se odnosi na istraživanje stavova prema tražiteljima azila sastojao se od dvije skale i uključivao je pitanja koja se odnose na sociodemografske, sociokulturne, socioekonomske i kontekstualne varijable. Za potrebe ovog istraživanja prihvaćena je, uz neke izmjene, skala koju su u svome istraživanju koristili Drago Župarić-Iljić i Margareta Gregurović, instrument namijenjen provjeri percepcije tražitelja azila kao prijjetnje. Skala se sastojala od 18 tvrdnji koje su se odnosile na percipiranje tražitelja azila kao kulturne, ekonomske, zdravstvene i sigurnosne prijjetnje (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013) te na izražavanje spremnosti za uspostavljanje manje ili više bliskog kontakta s tražiteljima azila (čime se izražavaju ksenofobičnost i predrasude prema tražiteljima azila). Riječ je o Likertovoj skali, s pet stupnjeva slaganja, od „uopće se ne slažem“ do „u potpunosti se slažem“. Na njoj su ispitanici mogli pokazati stavovsku otvorenost

¹ Ovo istraživanje bilo je dio većeg istraživanja u kojem su se pored stavova prema tražiteljima azila ispitali i stavovi prema imigrantima općenito, prema kulturnoj različitosti i vrijednosni stavovi. Istraživanje je provedeno u svrhu ovog završnog rada te diplomskih radova studenata Marine Premeru i Josipa Sabalića, koje se izvodilo pod mentorstvom izv.prof.dr.sc. Jadranke Čačić-Kumpes. Sastavljen upitnik je proizvod rada navedenih troje studenata i spomenute mentorice. U statističkom dijelu kodiranja i unošenja podataka uvelike je pripomogla dr.sc. Željka Zdravković. Ovim putem, zahvaljujem se kolegici Premeru i kolegi Sabaliću na suradnji, a posebno hvala profesoricama Čačić-Kumpes i Zdravković koje su uvijek bile spremne pomoći svojim savjetima.

ili zatvorenost prema tražiteljima azila. Drugom korištenom skalom se ispitivala otvorenost učenika prema određenim etničkim i religijskim skupinama, a na pitanje treba li im odobriti azil u Hrvatskoj učenici su mogli odgovoriti s pet stupnjeva slaganja od „uopće ne treba“ do „svakako treba“, te „ne znam“.

Obradom prikupljenih podataka ispitana je povezanost sociodemografskih, sociokulturnih i kontekstualnih karakteristika varijabli i stavova učenika završnih razreda zadarskih srednjih škola prema tražiteljima azila u Hrvatskoj. Pri obradi podataka korištene su metode deskriptivne statistike, t-test i jednostavna analiza varijance (ANOVA). Dobiveni rezultati obrađeni su s pomoću računalnog programa Statistica. Statistička značajnost razlika (na razini od 5%) među ispitanicima testirana je Scheffeovim testom u slučaju homogenih varijanci. Kao zavisne varijable uzete su percepcija tražitelja azila kao zdravstvene, sigurnosne, ekonomske i kulturne prijetnje, prema tome kako su ih na temelju faktorske analize nazvali Župarić-Iljić i Gregurović u svome istraživanju, te otvorenost i zatvorenost prema tražiteljima azila. Kao nezavisne varijable razmatrani su spol, politička orijentacija, religijska samoidentifikacija, vrsta srednje škole i obiteljsko migracijsko iskustvo. Političku orijentaciju ispitanici su određivali na ponuđenoj sedmerostupanjskoj skali (od 1-ljevica do 7-desnica), a religijska samoidentifikacija ispitana je s pomoću prvotnih pet kategorija koje su naknadno rekodirane u tri kategorije: nereligiozni, ravnodušni i religiozni. Kad je riječ o migracijskom iskustvu obitelji, ono je također ispitano s pomoću rekodirane četiri kategorije od kojih se dvije odnose na ratno ili mirnodopsko migracijsko iskustvo (za one koji imaju takvo iskustvo), treća na izostanak takvog iskustva i zadnju kategoriju čini odgovor „ne znam“. Na temelju rezultata istraživanja na studentskoj populaciji, očekivalo se da će varijable spol, vrsta srednje škole, politička orijentacija, religijska samoidentifikacija te migracijsko iskustvo obitelji biti povezane i s pojedinim stavovima prema tražiteljima azila na uzorku srednjoškolskih učenika i učenica prema tražiteljima azila.

6. Rezultati i rasprava

U Tablici 1 je prikazana struktura uzorka prema sociodemografskim, sociokulturnim i socioekonomskim obilježjima.

Tablica 1. Obilježja uzorka

		N	%
Spol	Muškarci	178	47,2
	Žene	197	52,3
	Nema odgovora (N.O.)	2	0,5
Dob	17	23	6,1
	18	151	40,1
	19	181	48,0
	20	18	4,8
	N.O.	4	1,0
Vrsta srednje škole	Trogodišnja strukovna škola	91	24,1
	Četverogodišnja strukovna škola	170	45,1
	Gimnazija	116	30,8
Veličina mjesta	Do 1000 stanovnika	89	23,6
	Od 1001 do 10 000 stanovnika	100	26,5
	Više od 10 000 stanovnika	184	48,8
	N.O.	4	1,1
Postignut opći uspjeh	Dovoljan	7	1,9
	Dobar	114	30,2
	Vrlo dobar	182	48,3
	Odličan	71	18,8
	Nedovoljan, ponavljam razred	3	0,8
Razina namjeravanog obrazovanja	Srednja škola	84	22,3
	Viša škola	32	8,5
	Visoka škola ili fakultet	224	59,4
	Doktorat znanosti	35	9,3
	N.O.	2	0,5
Prijatelj/ica druge nacionalnosti u neposrednoj blizini	Da	149	39,5
	Ne	188	49,9
	Ne znam	40	10,6
Prijatelj/ica druge nacionalnosti na društvenim mrežama	Da	237	62,9
	Ne	92	24,4
	Ne znam	46	12,2
	N.O.	2	0,5

Obiteljsko migracijsko iskustvo	da, (ratno) prognaničko/ izbjegličko	85	22,5
	migracijsko, mirnodobsko	43	11,4
	nemaju migracijsko iskustvo	179	47,5
	ne znam	69	18,3
	N.O.	1	0,3
Stupanj obrazovanja majke	Osnovna škola i niže	41	10,9
	Srednja škola	233	61,8
	Viša škola i više	98	26
	N.O.	5	1,3
Stupanj obrazovanja oca	Osnovna škola i niže	20	5,3
	Srednja škola	237	62,9
	Viša škola i više	114	30,2
	N.O.	6	1,6
Samoprocijenjeni socio-ekonomski status	Puno lošije od većine drugih	12	3,2
	Malo lošije od većine drugih	32	8,5
	Niti bolje niti lošije od većine drugih	240	63,6
	Malo bolje od većine drugih	70	18,6
	Puno bolje od većine drugih	19	5
	N.O.	4	1,1
Politička orijentacija	Lijevo	51	13,5
	Centar	209	55,4
	Desno	106	28,1
	N.O.	11	3
Religijska samoidentifikacija	Religiozni	217	57,6
	Ravnodušni	96	25,5
	Nereligiozni	60	15,9
	N.O.	4	1
Ukupno		377	100

U istraživanju je sudjelovao podjednak broj učenika (47% ili njih 178) i učenica (52% ili 197), čija prosječna dob iznosi 18 i pol godina. 91 učenik/ca završnog razreda trogodišnjih strukovnih škola čini 24% ovog uzorka. Učenici/e četverogodišnjih strukovnih škola čine 45% uzorka, njih 170, a preostalih 31% uzorka čine učenici/ce gimnazijskih programa, njih 116. Broj ispitanika u istraživanju je 178, dok je ispitanica 197. Na sedmerostupanjskoj skali, od 1-ljevica do 7-desnica, više od polovine ispitanika smješta se na sredinu skale, njih 55,4 %, dok se ostatak ispitanika smješta na lijevi (13,5%), i nešto više njih na desni pol skale (28,1%). U obzir je uzeta i religijska samoidentifikacija. Većina se ispitanika izjašnjava religiozima (57,6%), a značajan je udio onih koji se izjašnjavaju kao uvjereni vjernici koji prihvaćaju sve što njihova vjera uči (31%). Kada je o stupnju obrazovanja riječ, pokazalo se da većina roditelja ima završenu srednju školu ili niže od toga (osnovna škola ili niže): majke (72,7%), očevi (68%). Srednje škole podijeljene su u tri kategorije: trogodišnje strukovne škole, četverogodišnje strukovne škole i gimnazije. Osim navedenih sociodemografskih i sociokulturnih obilježja ispitanika, u ovo je istraživanje uvedena i nezavisna varijabla migracijskog iskustva obitelji. Nešto manje od polovine ispitanika dolazi iz obitelji bez migracijskoga iskustva (47,5%). Među ispitanicima čija je obitelj imala neku vrstu migracijskog iskustva (33,9%), više je onih koji su imali ratno migracijsko iskustvo (22,5%), dok je 11,4% iz obitelji s mirnodopskim migracijskim iskustvom. Gotovo 20% ispitanika ne zna postoji li u njihovoj obitelji migracijsko iskustvo. Potom slijedi varijabla kojom se željelo ispitati imaju li ispitanici prijatelje druge nacionalnosti od njihove vlastite, a pokazalo se da gotovo polovina ispitanika (49,9%) nema prijatelja/icu druge nacionalnosti u svojoj neposrednoj blizini. Međutim, rezultat se mijenja kada je riječ o društvenim mrežama, na kojima većina učenika ima prijatelja/icu druge nacionalnosti (62,9%). Ova varijabla nije dalje razmatrana jer se nije pokazala statistički značajnom na razini ispitanice populacije.

U Tablici 2 prikazane su frekvencije odgovora na tvrdnje koje se odnose na stavove učenika završnih razreda prema tražiteljima azila.

Tablica 2. Stavovi prema tražiteljima azila (frekvencije)

Skupine tvrdnji	Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem, niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	U potpunosti se slažem	N	M	SD
<i>Ekonomska prijetnja</i>								
Tražitelji azila ne predstavljaju teret za gospodarski napredak Hrvatske.	14,3%	22,5%	45,9%	13,8%	2,9%	375	2,68	0,98
Tražitelji azila ne predstavljaju opterećenje za porezne obveznike.	12,5%	22,5%	51,2%	9,3%	2,9%	371	2,67	0,92
<i>Zdravstvena prijetnja</i>								
Tražitelji azila ne predstavljaju zdravstvenu prijetnju zarazom epidemijama.	10,3%	26,5%	46,7%	11,7%	4,2%	375	2,73	0,95
<i>Sigurnosna prijetnja</i>								
Tražitelji azila predstavljaju sigurnosnu opasnost za Hrvatsku zbog mogućih terorističkih napada.	9,3%	13%	42,7%	20,7%	13,8%	375	3,16	1,12
<i>Fizička prijetnja</i>								
Tražitelji azila su nasilne osobe koje bi nas mogle fizički napasti.	22,6%	26,5%	35%	10,9%	4,2%	374	2,47	1,09
Tražitelji azila su skloni krađama i napadanju građana zemlje u kojoj traže azil.	7,7%	18,8%	41,9%	22,8%	8%	374	3,04	1,03
<i>Kulturna prijetnja</i>								
Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru.	7,4%	17,2%	34,5%	28,9%	11,1%	374	3,19	1,08

Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.	4,2%	11,7%	34%	32,6%	16,7%	374	3,46	1,04
Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji.	15,4%	15,9%	37,6%	22%	8%	373	2,91	1,15
<i>Razina bliskosti s tražiteljima azila</i>								
Ne bih imao/la ništa protiv da u mome mjestu postoji prihvatilište za izbjeglice.	13%	19,1%	37,4%	22,8%	6,6%	373	2,91	1,10
Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila.	14,9%	26%	36,1%	15,1%	6,9%	373	2,72	1,11
Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila.	6,6%	10,9%	44%	32,4%	5%	373	3,19	0,94
Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji.	5,3%	8,5%	28,1%	43,5%	13%	371	3,51	1,01
Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji.	5%	10,1%	32,9%	36,6%	14,1%	372	3,46	1,02
Volio/voljela bih da azil u Hrvatskoj ne traže homoseksualne osobe.	26%	13,8%	35,5%	13,3%	10,3%	373	2,67	1,28
Volio/voljela bih da tražitelji azila u Hrvatskoj budu po boji kože slični hrvatskome stanovništvu.	26%	27,6%	33,2%	8,8%	3,4%	373	2,36	1,07
<i>Politika prema tražiteljima azila</i>								
Države članice Europske unije trebale bi se dogovoriti o kvotama (broju) tražitelja azila koji će svaka od njih primiti.	3,7%	5,8%	35%	30,5%	24,4%	375	3,67	1,03
Broj tražitelja azila treba bolje rasporediti među državama članicama Europske unije.	4%	4,2%	31,8%	32,1%	27,3%	376	3,75	1,03

S pomoću 18 tvrdnji od kojih se sastojala skala, izražavajući stupanj slaganja od „uopće se ne slažem“ do „u potpunosti se slažem“, ispitanici su mogli pokazati stavovsku otvorenost ili zatvorenost prema tražiteljima azila. Tvrdnje koje se odnose na percipiranje tražitelja azila kao kulturne, ekonomske, sigurnosne i zdravstvene prijetnje preuzete su iz istraživanja provedenog na studentskoj populaciji (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013). Preostalim tvrdnjama koje su u tome istraživanju bile uključene u percepciju društvene prijetnje (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013) i koje su u ovom istraživanju prilagođene srednjoškolskoj populaciji. U ovom su istraživanju dodane još neke tvrdnje (*Ne bih imao/la ništa protiv da u mome mjestu postoji prihvatilište za*

azilante/izbjeglice, Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila, Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila, Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učeni/ca iz azilantske obitelji, Ne bih imao/la ništa protiv da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji). One se tumače kao izražavanje društvene distance, odnosno kao spremnost na manju ili veću bliskost s tražiteljima azila što upućuje na ksenofobne i predrasudne stavove prema tražiteljima azila.

U Tablici 2, kad se uzme u obzir udio pojedinih odgovora ispitanika na pojedine tvrdnje i njihove prosječne vrijednosti, pokazuje se pravilna distribucija frekvencija stavova prema tražiteljima azila. Drugim riječima, većina ispitanika pozicionira se na sredini skale (niti se slažem niti se ne slažem). Međutim, nije zanemariv udio onih koji se pozicioniraju na polove skale, odnosno pokazuju veći ili manji stupanj slaganja s određenim tvrdnjama. To govori da učenici završnih razreda srednjih škola nisu netolerantni prema tražiteljima azila, barem ne na svim tvrdnjama. Dapače, opća tendencija je neutralna, iako postoje razlike unutar same populacije. Usporede li se ti rezultati s onima dobivenim na studentskoj populaciji, može se uočiti kako su studenti iskazivali manju spremnost na bliskost s tražiteljima azila.

Većina ispitanika niti se slaže niti ne slaže s tvrdnjom da tražitelji azila ne predstavljaju teret za gospodarski napredak Hrvatske (45,9%), ali isto tako velik je udio onih koji se s tom tvrdnjom ne slažu, dakle doživljava ih se kao prijetnju gospodarskome razvoju (36,8%). S tvrdnjom da tražitelji azila ne predstavljaju opterećenje za porezne obveznike ne slaže se veliki broj ispitanika (34,9%), a samo 12,1% njih smatra da tražitelji azila ne predstavljaju opterećenje. I u ovom slučaju većina se ispitanika niti slaže niti ne slaže s navedenom tvrdnjom, njih 51,2%. Na temelju ovih tvrdnji može se zaključiti da su u prosjeku učenici završnih razreda zadarskih srednjih škola u nešto većoj mjeri skloni tražitelje azila percipirati kao ekonomsku prijetnju. Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes (2012) prilikom ispitivanja stavova prema stranim radnicima zaključuju da je za očekivati da će u razdobljima gospodarske krize jačati neprijateljski stavovi prema imigraciji zbog sukoba oko resursa, a rezultate koji pokazuju percipiranje migranata kao ekonomsku prijetnju, povezuju s hrvatskim društvom koje je suočeno s gospodarskom krizom. Također, tražitelji azila često postaju objekti predrasuda institucija i šire javnosti koji ih doživljavaju kao „lažne izbjeglice“ ili „pokrivenne ekonomske migrante“ (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013). Stoga valja uzeti u obzir nepovoljnu situaciju na tržištu rada u Hrvatskoj koja bi se mogla povezati s percepcijom tražitelja azila kao ekonomske prijetnje u

ovom istraživanju. S obzirom na spomenute rezultate, može se primijetiti kako su predrasude prema izbjeglicama i prisilnim migrantima kao ekonomskim migrantima primjetne u hrvatskom društvu, a tražiteljima azila to je otegotna okolnost pri pokušaju probijanja na tržište rada, što je jedan od ključeva integriranja u hrvatsko društvo. Što se percepcije zdravstvene prijetnje tiče, s tvrdnjom da tražitelji azila ne predstavljaju zdravstvenu prijetnju zarazom epidemijama ne slaže se 36,8% ispitanika, a njih je dvaput više od onih koji se s tom tvrdnjom slažu (15,8%), što drugim riječima znači da su učenici završnih razreda srednjih škola u prosjeku više skloni percipirati tražitelje azila kao zdravstvenu prijetnju. To bi mogao biti pokazatelj nedovoljnog informiranja o temi azila, jer ovakav obrazac stavova već je uočen u vrijeme dok je ova tema bila relativno nova i nedovoljno poznata hrvatskom društvu (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013).

S obzirom na percepciju tražitelja azila kao ekonomske i zdravstvene prijetnje, primjećuju se razlike između studentske i učeničke populacije. Učenici završnih razreda srednjih škola u većoj mjeri doživljavaju tražitelje azila kao ekonomsku i zdravstvenu prijetnju nego studenti, jer se na studentskoj populaciji varijable povezane s percepcijom zdravstveno-ekonomske prijetnje nisu pokazale značajne s obzirom na odabrane sociodemografske i sociokulturne varijable, odnosno razlike među ispitanicima pokazale su se značajne samo s obzirom na znanstveno područje studija.

Nadalje, dok su se ispitanici u prosjeku više skloni složiti s tvrdnjom da tražitelji azila predstavljaju sigurnosnu prijetnju za Hrvatsku zbog mogućih terorističkih napada (s tom se tvrdnjom slaže 34,3%), u prosjeku su se manje skloni složiti s tvrdnjom da su tražitelji azila osobe koje bi nas mogle fizički napasti većina učenika (njih 49% ne misli tako), dok se s tvrdnjom da su tražitelji azila skloni krađama i napadanju građana zemlje u kojoj traže azil u prosjeku niti slažu niti ne slažu ($M=3,04$). Iz ovakvih rezultata nije posve jasno doživljavaju li učenici tražitelje azila kao sigurnosnu prijetnju. Iako se može uočiti da je percepcija prijetnje povezana s terorizmom, s druge strane ispitanici uglavnom nisu skloni tražiteljima azila pripisati opasnost od kriminalnog ponašanja. Ne percipiraju ih kao prijetnju na individualnoj razini, ali da na globalnoj. To bi se moglo povezati s konstatacijom da je terorizam izašao iz međunarodnih granica te postao globalna pojava, najveća prijetnja svjetskomu miru, opasnost bez lica koja više ne bira svoje žrtve te prijeti svakomu i svugdje (Pađen, 2014). Župarić-Iljić i Gregurović (2013) su zaključili kako tražitelji azila nisu samo sigurnosna prijetnja jer u finalnu nije ušla ni jedna čestica iz prvotne dimenzije „Osjećaj sigurnosne prijetnje“.

Kad je riječ o percepciji tražitelja azila kao kulturne prijetnje, učenici pokazuju ambivalentne stavove. S tvrdnjom da tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru, slaže se relativna većina ispitanika (40%). Takav rezultat može potaknuti na razmišljanje da učenici svoju kulturu, vjeru i običaje smatraju dovoljno uvriježenima u hrvatskom društvu, da ih druge kulture i vjere ne bi mogle lako poljuljati. S druge strane veći je broj onih koji se slažu s tvrdnjom da kulturu tražitelja azila ne treba miješati s hrvatskom kulturom (49,3%) i pokazuju sklonost prema kulturnoj isključivosti. Većini učenika (53,6%) nije bitno da tražitelji azila budu po boji kože slični hrvatskom stanovništvu. Kad je riječ o važnosti da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji, u prosjeku je odgovor neutralan ($M=2,91$). Nešto više od trećine ispitanika s tvrdnjom niti se slaže niti ne slaže (37,6%), 32% ispitanika se ne slaže, a 29,9% slaže.

U istraživanju studentske populacije, potvrđena je sklonost da tražitelje azila percipiraju kao kulturnu prijetnju. Ujedno su se pokazale statistički značajne razlike unutar studentske populacije s obzirom na odabrane sociodemografske i sociokulturne varijable. Iako nije izražena u tolikoj mjeri kao kod studenata, percepcija kulturne prijetnje može se zamijetiti i kod učenika završnih razreda srednjih škola, jer smatraju da se hrvatska kultura ne bi trebala miješati s ostalim kulturama što daje naslutiti kulturnu isključivost dijela učenika. S druge strane, većina učenika se izjašnjava da im ne bi smetalo živjeti u istoj ulici s tražiteljem azila (40,9%), ići u razred (56,5%) i sprijateljiti se s njima (50,7%), a i više je onih koji kažu da bi pomogli tražiteljima azila kad bi bili u mogućnosti (37,9%). Ovakvi rezultati mogli bi se smatrati dobrim smjerom kojim mlađa populacija kreće prema otvorenijem društvu. Međutim, bitno je naglasiti da izraženi stavovi i ponašanje nisu uvijek povezani te da bi tek trebalo vidjeti kako bi se građani ponašali kada bi uistinu došli u bliski kontakt s tražiteljima azila. Činjenica jest da je ispitivana populacija kojoj smještaj prihvatilišta nije realistična prijetnja s obzirom na to da se na području grada Zadra zasad ne planira otvoriti prihvatni centar za izbjeglice. Vjerojatno je učenicima daleka i apstraktna ideja o tome da žive u istoj ulici s tražiteljom azila ili da idu skupa u razred, pa stoga pokazuju spremnost na bliskost s njima. Međutim, valjalo bi vidjeti bi li se njihovi stavovi promijenili kada bi se u Zadru otvorilo prihvatilište za tražitelje azila. Prema istraživanju Maslić-Seršić i Vukelića (2013), gotovo polovina hrvatskih građana/ki ne izražava ksenofobne stavove prema imigrantima te se pokazalo da se nalaze na granici između ksenofobnih i podržavajućih stavova. To je istraživanje također pokazalo da veći udio ispitanika ima naglašen nacionalni i vjerski identitet, dok tek manjem postotku ispitanika on nije važan. Što se tiče

ksenofobije općenito, većina ih iskazuje ksenofobne stavove uz objašnjenje da bi stranci mogli uzimati posao domaćim ljudima i uz sumnju da im interes naše zemlje neće biti na prvom mjestu (Maslić-Seršić, Vukelić, 2013).

Istraživanje Župarić-Iljića i Gregurović (2013) provedeno na studentskoj populaciji zabilježilo je u većoj mjeri percipiranje tražitelja azila kao društvene prijete nego što je to zabilježeno na učeničkoj populaciji u ovom istraživanju. Percepciju društvene prijete činile su grupirane čestice koje su se odnosile na spremnost na bliskost s tražiteljima azila. Učenici završnih razreda srednjih škola u manjoj mjeri iskazuju društvenu distancu prema tražiteljima azila nego što je to slučaj sa studentima. Može se zaključiti kako se stavovi punoljetnih hrvatskih građana prema imigrantima (Maslić-Seršić i Vukelić, 2013) donekle podudaraju sa stavovima učenika završnih razreda srednjih škola prema tražiteljima azila kada je riječ o iskazivanju ksenofobnih i predrasudnih stavova prema potonjima.

Posljednje dvije tvrdnje na skali bile su: *Države članice Europske unije trebale bi se dogovoriti o kvotama tražitelja azila koje će svaka od njih primiti* i *Broj tražitelja azila treba bolje rasporediti među državama članicama Europske unije*. Većina učenika se slaže s tom tvrdnjom (54,9%), a s drugom tvrdnjom koja govori da taj broj treba bolje rasporediti među državama članicama Europske unije, slaže se 59,4% učenika.

Iako je već rečeno kako učenici završnih razreda srednjih škola uglavnom ne pokazuju ksenofobne i predrasudne stavove, razlike su ipak uočene između određenih skupina srednjoškolske populacije. Rezultati u sljedećoj tablici mogu pomoći odgovoriti na pitanje koje glasi postoje li razlike u stavovima o tražiteljima azila između učenika završnih razreda srednjih škola prema vrsti srednje škole koju pohađaju.

Tablica 3. Spremnost na bliskost učenika završnih razreda srednjih škola s tražiteljima azila s obzirom na vrstu srednje škole koju pohađaju

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
<i>Ne bih imao/la ništa protiv da u mome mjestu postoji prihvatilište za azilante/izbjeglice.</i>	Trogodišnja strukovna škola	90	2,83	1,23	F(2,370)=0,033 p=0,711
	Četverogodišnja strukovna škola	167	2,95	1,06	
	Gimnazija	116	2,91	1,06	

<i>Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila.</i>	Trogodišnja strukovna škola	91	2,97	1,17	F(2,370)=4,33 p=0,0144 1≠3
	Četverogodišnja strukovna škola	166	2,75	1,09	
	Gimnazija	116	2,52	1,04	
<i>Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila.</i>	Trogodišnja strukovna škola	89	2,96	1,11	F(2,370)=4,59 p=0,0107 1≠3
	Četverogodišnja strukovna škola	168	3,17	0,88	
	Gimnazija	116	3,36	0,83	
<i>Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenica iz azilantske obitelji.</i>	Trogodišnja strukovna škola	89	3,11	1,14	F(2,368)=15,19 p=0,0 1≠2,3, 2≠3
	Četverogodišnja strukovna škola	166	3,48	1,01	
	Gimnazija	116	3,86	0,73	
<i>Ne bih imao/la ništa protiv da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji.</i>	Trogodišnja strukovna škola	90	3,02	1,19	F(2,369)=16,77 p=0,0 1≠2,3, 2≠3
	Četverogodišnja strukovna škola	166	3,43	0,96	
	Gimnazija	116	3,81	0,83	

Opća tendencija je neutralna ili pozitivna, tj. učenici su spremni na bliskost s tražiteljima azila. Samo na tvrdnji *Ne bih imao/la ništa protiv da u mom mjestu postoji prihvatilište za azilante/izbjeglice* ne postoji statistički značajna razlika te su mišljenja učenika četverogodišnjih srednjih škola (M=2,95) i gimnazija (M=2,91) neutralna, a u slučaju trogodišnjih srednjih škola donekle negativna (M=2,83). Može se zaključiti da postoje razlike među učenicima kad je u pitanju spremnost na bliskost s tražiteljima azila. U Tablici 3 se može vidjeti da što je veći stupanj bliskosti koji izražava tvrdnja, to je veća i razlika među učenicima s obzirom na spremnost na bliskost s tražiteljima azila. Iako je opća tendencija neutralna (M=2,72), slaganje s tvrdnjom *Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila* veće je kod učenika završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola (M=2,96, sd=1,16) u odnosu na učenike završnih razreda gimnazija (M=2,52, sd=1,04). Rezultati učenika završnih razreda gimnazija i učenika završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola statistički se značajno razlikuju i na tvrdnji *Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila* (p<0,05). Slaganje s tom tvrdnjom veće je u slučaju učenika završnih razreda gimnazija (M=3,36, sd=0,82) u odnosu na učenike završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola koji se niti slažu niti se ne slažu s tvrdnjom (M=2,96,

sd=1,11). Postoji statistički značajna razlika između učenika završnih razreda gimnazija i učenika završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola i na tvrdnjama *Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji*, i *Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji*. Veće slaganje s tim tvrdnjama pokazali su učenici gimnazija (M=3,86, M=3,11) u odnosu na učenike trogodišnjih strukovnih škola (M=3,81, M=3,02). Može se zaključiti da učenici završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola u prosjeku postižu viši rezultat u iskazivanju ksenofobnih i predrasudnih stavova u odnosu na učenike završnih razreda gimnazija. Statistički značajna razlika postoji i između učenika završnih razreda gimnazija i učenika završnih razreda četverogodišnjih strukovnih škola. Slaganje s tvrdnjom *Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji* veće je u učenika završnih razreda gimnazija (M=3,86) u odnosu na učenike završnih razreda četverogodišnjih strukovnih škola (M=3,48). Slaganje s tvrdnjom *Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji* opet je veće kod učenika završnih razreda gimnazija (M=3,81) u odnosu na učenike četverogodišnjih strukovnih škola (M=3,42). Zaključuje se da učenici završnih razreda četverogodišnjih strukovnih škola u prosjeku postižu viši rezultat u iskazivanju ksenofobnih i predrasudnih stavova u odnosu na učenike završnih razreda gimnazija. Zabilježena je također statistički značajna razlika između učenika završnih razreda četverogodišnjih strukovnih škola i učenika završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola na tvrdnjama *Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji* i *Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji*. Slaganje s prvom navedenom tvrdnjom veće je kod učenika četverogodišnjih strukovnih škola (M=3,48) u odnosu na učenike trogodišnjih strukovnih škola (M=3,11). Slaganje s tvrdnjom *Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji* veće je kod učenika četverogodišnjih strukovnih škola (M=3,42) u odnosu na učenike trogodišnjih strukovnih škola (M=3,02). Učenici završnih razreda četverogodišnjih srednjih škola i gimnazija pokazuju spremnost uspostavljanja prijateljstva s osobama iz azilantske obitelji, dok učenici trogodišnjih srednjih škola u prosjeku neutralni kada je u pitanju spremnost na bliskost. U tom se smislu njihovi odgovori statistički značajno razlikuju od odgovora učenika drugih dviju vrsta škola. Indiferentnost bi se možda mogla objasniti nedovoljnom upućenosti učenika trogodišnjih srednjih škola u problem o tražiteljima azila. Činjenica jest da njihovo srednjoškolsko obrazovanje traje godinu dana manje, a i da je u školskom programu veći naglasak na stručna, a

manje na opća znanja i kulturu. Nadalje, njima se u školi manje nude predmeti koji se bave društvenim problemima, za razliku od učenika gimnazija koji su vjerojatno i iz tog razloga i upućeniji u probleme tražitelja azila. U istraživanju na studentskoj populaciji uočene su razlike u stavovima s obzirom na znanstveno područje studija, pa se u ovom istraživanju pokušalo utvrditi postoje li razlike na srednjoškolskoj populaciji s obzirom na tip škole koju učenici pohađaju. Iako se ove dvije populacije ne mogu u tom smislu u potpunosti uspoređivati, indikativno je i da su se na srednjoškolskoj populaciji uočile razlike s obzirom na vrstu srednje škole koju učenici pohađaju, te da je obrazovanje zamjetan faktor kad je riječ o ispitivanju stavova o tražiteljima azila. U istraživanju na studentskoj populaciji uočeno je kako studenti tehničkih znanosti u većoj mjeri percipiraju tražitelje azila kao prijatniju u odnosu na studente društveno-humanističkih znanosti. Za pretpostaviti je da učenici gimnazija u većoj mjeri nastavljaju svoje obrazovanje na nekom od fakulteta društvenih-humanističkih znanosti, za razliku od učenika četverogodišnjih strukovnih škola, koji se vjerojatno u većoj mjeri odlučuju za tehničke ili prirodne znanosti, stoga bi se potencijalno moglo govoriti o nekakvim sličnim trendovima.

U sljedećoj tablici biti će prikazani rezultati koji su se pokazali na tvrdnjama koje se odnose na izražavanje spremnosti na bliskost s tražiteljima azila s obzirom na migracijsko iskustvo obitelji. U istraživanju Župarić-Iljića i Gregurović (2013) postojala je slična varijabla koja se odnosila na osobno iskustvo raseljenosti (prognaničko ili izbjegličko), međutim u tom se istraživanju spomenuta varijabla nije pokazala statistički značajnom.

Tablica 4. Spremnost na bliskost učenika završnih razreda srednjih škola s tražiteljima azila s obzirom na migracijsko iskustvo obitelji

	<i>imaju migracijsko iskustvo</i>			<i>nemaju migracijsko iskustvo</i>		<i>t-test</i>			
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>t</i>
<i>Ne bih imao/la ništa protiv da u mom mjestu postoji prihvatilište za azilante/izbjeglice.</i>	105	3,05	1,09	176	2,74	1,15	279	0,0228	2,287
<i>Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila.</i>	105	2,53	1,15	175	2,86	1,08	278	0,0183	-2,373

<i>Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila.</i>	104	3,31	0,95	176	3,07	0,96	278	0,0398	2,065
<i>Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učeni/ca iz azilantske obitelji.</i>	105	3,69	1,04	174	3,37	1,04	277	0,0127	2,505
<i>Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji.</i>	104	3,62	1,04	176	3,38	1,07	278	0,058	1,903

Postoji statistički značajna razlika u iskazivanju ksenofobičnih i predrasudnih stavova prema tražiteljima azila između učenika završnih razreda srednjih škola s obzirom na migracijsko iskustvo njihove obitelji. Razlika je statistički značajna između onih učenika koji su imali neku vrstu obiteljskog migracijskog iskustva i onih koji nisu imali takvo iskustvo. Učenici koji dolaze iz obitelji koja nije imala migracijsko iskustvo u prosjeku su se manje spremni složiti ($M=2,85$) s tvrdnjom *Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljom azila* nego učenici iz obitelji koje su imale takvo iskustvo ($M=2,53$). Slaganje s narednom tvrdnjom *Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila* veće je kod učenika koji su imali neku vrstu migracijskog iskustva u obitelji ($M=3,31$) u odnosu na učenike koji nisu imali takvo iskustvo ($M=3,07$). Sličan rezultat dobiven je i na tvrdnjama *Ne bih imao/la ništa protiv da u mom mjestu postoji prihvatilište za azilante/izbjeglice* i *Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji*. Učenici koji nisu imali neku vrstu obiteljskog migracijskog iskustva pokazuju u većoj mjeri spremnost na bliskost s tražiteljima azila od učenika koji su imali takvo iskustvo. Važno je napomenuti da je 22,7% obitelji ispitanika doživjelo ratno migracijsko iskustvo, pa se može pretpostaviti da zbog toga ti ispitanici lakše mogu razumjeti položaj prisilnih migranata i tražitelja azila. Za pretpostaviti je da će osobe s migracijskim iskustvom u obitelji biti susretljivije s obzirom da su i njihovi bliski članovi nekoć imali potrebu biti prihvaćeni i integrirani u novu zajednicu.

Iako nije zabilježena opća tendencija percipiranja tražitelja azila kao kulturne prijete, unutar populacije ipak postoje statistički značajne razlike. Da tražitelje azila kao kulturnu prijete u većoj mjeri percipiraju ispitanici u odnosu na ispitanice već je zabilježeno na

studentskoj populaciji, a u Tablici 5 moći će se vidjeti kako je sličan trend zabilježen i kod učenika završnih razreda srednjih škola.

Tablica 5. Percepcija tražitelja azila kao kulturne prijetnje s obzirom na spol učenika završnih razreda srednjih škola

	<i>učenici</i>			<i>učenice</i>				<i>p</i>	<i>t</i>
	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>df</i>		
<i>Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru.</i>	177	3,152	1,169	196	3,239	0,996	371	0,437	-0,777
<i>Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.</i>	176	3,585	1,065	197	3,36	1,003	371	0,0366	2,097
<i>Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji.</i>	176	3,159	1,099	196	2,709	1,142	370	0,0001	3,86

Postoji statistički značajna razlika u percipiranju tražitelja azila kao kulturne prijetnje među učenicima završnih razreda srednjih škola s obzirom na njihov spol. S tvrdnjom da *Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru* slažu se i učenici i učenice, međutim nešto veći stupanj slaganja je zabilježen kod učenika ($M=3,2$) u odnosu na učenice ($M=3,1$). S tvrdnjom *Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji* ($t=3,86$, $df=370$, $p<0,05$) se slažu učenici ($M=3,16$) dok učenice pokazuju negativan stav spram te tvrdnje ($M=2,70$). Slaganje s tvrdnjom *Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom* ($t=2,09$, $df=371$, $p<0,05$) veće je kod učenika ($M=3,58$) u odnosu na učenice završnih razreda srednjih škola ($M=3,36$) iako i jedni i drugi pokazuju pozitivan stav prema toj tvrdnji. Zaključak je da učenici završnih razreda srednjih škola u većoj mjeri percipiraju tražitelje azila kao kulturnu prijetnju u odnosu na učenice završnih razreda srednjih škola. Veći stupanj percepcije tražitelja azila kao kulturne prijetnje pokazivali su ispitanici i na istraživanju studentske populacije Sveučilišta u Zagrebu (Župarić-Iljić i Gregurović, 2013).

Tablica 6. Percepcija tražitelja azila kao kulturne prijetnje prema političkoj orijentaciji učenika završnih razreda srednjih škola

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
<i>Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji.</i>	Lijevo	51	2,57	1,19	F(2,360)=8,761, p=0,0002 3≠1,2
	Centar	209	2,86	1,09	
	Desno	106	3,29	1,10	
<i>Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru.</i>	Lijevo	51	3,37	1,09	F(2,361)=1,102, p=0,338
	Centar	209	3,20	1,00	
	Desno	106	3,09	1,25	
<i>Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.</i>	Lijevo	51	3,43	1,06	F(2,361)=0,015, p=0,946
	Centar	209	3,47	0,99	
	Desno	106	3,49	1,13	

Iako su se kao opća tendencija pokazali pozitivni ili neutralni stavovi učenika, postoji statistički značajna razlika među učenicima u percepciji tražitelja azila kao kulturne prijetnje s obzirom na političku orijentaciju učenika. Razlika je statistički značajna u stavovima između lijevo orijentiranih i onih desno orijentiranih učenika. S tvrdnjom *Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji* se u većoj mjeri slažu desno orijentirani učenici ($M=3,29$) u odnosu na učenike orijentirane prema centru ($M=2,86$) i lijevo orijentirane učenike ($M=2,57$).

Tablica 6. Percepcija kulturne prijetnje prema tražiteljima azila s obzirom na religijsku samoidentifikaciju

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
<i>Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji.</i>	Religiozni	217	3,19	1,28	F(2,367)=16,43 p=0,00 1≠2,3 2≠3
	Ravnodušni	96	2,67	1,04	
	Nereligiozni	60	2,36	1,07	
<i>Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru.</i>	Religiozni	217	3,25	1,13	F(2,368)=1,41 p=0,244
	Ravnodušni	96	3,14	1,89	
	Nereligiozni	60	3,00	1,07	
<i>Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.</i>	Religiozni	217	3,61	1,16	F(2,368)=4,77 p=0,0084 2≠3
	Ravnodušni	96	3,28	1,06	
	Nereligiozni	60	3,25	0,97	

Religiozni učenici izražavaju pozitivni stav prema tvrdnji *Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji* (M=3,19), dok je to manje bitno ravnodušnim (M=2,36) i nereligioznim (M=2,67) učenicima. Istraživanje Maslić-Seršić i Vukelića (2013) pokazalo je da veći udio ispitanika ima naglašen nacionalni i vjerski identitet, dok tek manjem postotku ispitanika on nije važan. U ovom su istraživanju uočeni slični trendovi, a upravo bi naglašeni vjerski i nacionalni identitet mogli biti objašnjenje pozitivnih stavova prema tvrdnji da bi voljeli da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji s kojom se slaže trećina ispitanika. Međutim, postoji i trećina ispitanika koji se ne slažu s tom tvrdnjom kod kojih se može nazreti veća tendencija otvorenosti prema tražiteljima azila. Prema tvrdnji *Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru* nereligiozni učenici imaju neutralan stav, dok ravnodušni i religiozni imaju pozitivan. Učenici u globalu imaju pozitivan stav prema tvrdnji *Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom*, ali u najvećoj mjeri pozitivan stav izražavaju religiozni (M=3,61) u odnosu na ravnodušne (M=3,28) i nereligiozne (M=3,25).

Tablica 7. Rang lista odobravanja azila određenim religijskim i etničkim skupina u Hrvatskoj (1-uopće ne treba, 4-svakako treba)

	<i>M</i>
katolici	3,56
Ukrajinci	3,15
Albanci	3,06
pravoslavni	3,02
Kosovari	2,95
Nigerijci	2,93
Pakistanci	2,91
Somalijci	2,89
Iračani	2,87
muslimani	2,81
Sirijci	2,77
Afganistanci	2,75

Učenici određene etničke i religijske skupine smatraju prihvatljivijima, odnosno manje prihvatljivim kada je u pitanju odobravanje azila u Hrvatskoj. U Tablici 7 može se vidjeti kako su katolici ti za koje u najvećem broju smatraju da bi im trebalo odobriti azil u Hrvatskoj, a nakon njih slijede Ukrajinci i Albanci. Učenici se u prosjeku slažu da bi pravoslavnicima trebalo odobriti azil iako je riječ o pripadnicima vjerske skupine koja se razlikuje od one većinske u

Hrvatskoj se različita religijska skupina, baš kao i muslimanima. m Pritom je slaganje u tome, kad je riječ o muslimanima značajno manje, pa je ta religijska skupina na dnu ljestvice zajedno sa Sirijcima i Afganistancima. Argument tom rezultatu bi mogla biti činjenica da pravoslavni vjernici pripadaju kršćanskoj religiji, isto kao i katolici, zbog čega bi im možda prije odobrili azil nego nekim drugim vjerskim skupinama.

Kako bi se ispitali stavovi učenici završnih razreda zadarskih srednjih škola kao statistička metoda mogla se koristiti i faktorska analiza koju su u svom istraživanju napravili Župarić-Iljić i Gregurović (2013). Međutim i statističke metode koje su korištene u ovom istraživanju- analiza varijance i t-test dovoljne su kako bi se ispitalo stavove učenika završnih razreda srednjih škola i kako bi se uočile razlike s obzirom na unaprijed određene varijable. Rezultati pokazuju kako je moguće govoriti o sličnom trendu uočenom i na studentskoj populaciji, jer su ovim istraživanjem također uočene razlike s obzirom na spol, religijsku samoidentifikaciju i političku orijentaciju. Također su uočene razlike među učenicima s obzirom na vrstu srednje škole i migracijsko iskustvo obitelji. U budućim istraživanjima možda bi bilo dobro ispitati postoji li razlika između onih učenika koji su doživjeli ratno i onih koji su doživjeli mirnodopsko migracijsko iskustvo u stavovima prema tražiteljima azila.

7. Zaključak

Iako se Europa ne pokazuje baš sigurnim utočištem (države članice ograđuju se žicama), a Europska unija sve više ulaže u obranu svojih granica, svakim joj danom hrli veliki broj prisilnih migranta. Hrvatska, kao jedna od država-članica Europske unije, dužna je pobrinuti se za migrante koji ponajprije samo prolaze kroz nju. Tek manji je broj onih što planiraju svoj život u Hrvatskoj i tu tražiti zahtjev za azil, a takvoj situaciji zasigurno pridonose stroge procedure koje tražitelji azila moraju zadovoljiti.

Tijekom prikazanog istraživanja ispitani su stavovi učenika završnih razreda zadarskih srednjih škola prema tražiteljima azila, a rezultate se pokušalo usporediti s rezultatima stavova studentske populacije. Kao i studenti, učenici pokazuju sklonost da tražitelje azila percipiraju kao neku vrstu prijetnje. Kod učenika završnih razreda srednjih škola veći doživljaj tražitelja azila kao prijetnje zabilježen je na stavovima koji se odnose na percipiranje potonjih kao ekonomske, zdravstvene i sigurnosne prijetnje, ali u prosjeku na tražitelje azila ne gledaju kao na fizičku

prijetnju. U studentskoj populaciji zabilježeno je percipiranje tražitelja azila kao zdravstveno-ekonomske prijetnje, međutim ono je statistički značajno samo s obzirom na znanstveno područje studija. Unutar srednjoškolske populacije manje je izražena društvena distanca nego što je to slučaj na studentskoj populaciji, gdje se percepcija društvene prijetnje pokazala statistički značajnom na odabranim sociodemografskim i sociokulturnim varijablama (spol, znanstveno područje studija, religijska samoidentifikacija, politička orijentacija i prijateljstvo sa strancima u Hrvatskoj). Kada je riječ o percipiranju tražitelja azila kao kulturne prijetnje, učenici pokazuju ambivalentne stavove, s tendencijama kulturne isključivosti.

Pokazale su se također i razlike u stavovima među ispitanicima s obzirom na spol, političku orijentaciju, religijsku samoidentifikaciju, vrstu srednje škole koju pohađaju i na migracijsko iskustvo njihove obitelji. Tražitelje azila su kao kulturnu prijetnju skloniji percipirati oni ispitanici koji se samoidentificiraju kao religiozni, a politički se pozicioniraju desno. Iako bi se prema prosječnim vrijednostima dobivenima na većini tvrdnji moglo zaključiti da učenici završnih razreda srednjih škola imaju neutralna razmišljanja o tražiteljima azila, ipak treba primijetiti da se na svim tvrdnjama pokazalo da redovito između više od 10% i bliže 30% ispitanika percipira tražitelje azila kao prijetnju i izražava ksenofobne stavove. Takve stavove pokazuju više učenici završnih razreda trogodišnjih strukovnih škola u odnosu na učenike četverogodišnjih strukovnih škola i učenike gimnazija, te učenici četverogodišnjih strukovnih škola u odnosu na učenike gimnazija. Učenici koji pohađaju trogodišnju strukovnu školu i koji nisu imali u obitelji nikakvu vrstu migracijskog iskustva, skloniji su ksenofobnim stavovima od učenika gimnazija i učenika čija je obitelj imala migracijsko iskustvo. Rezultati ne djeluju ohrabrujuće s obzirom da su ispitanici mlade osobe na završetku srednjoškolskog obrazovanja koje bi mogle biti nositelji promjena u društvu. Kada je riječ o politici prema tražiteljima azila, učenici se slažu s tvrdnjama kako bi broj tražitelja azila trebalo bolje rasporediti među državama-članicama Europske unije.

S obzirom na rezultate istraživanja koji pokazuju da učenici završnih razreda srednjih škola općenito iskazuju indiferentne stavove, valja se zapitati kako bi tekla integracija novih članova u hrvatsko društvo. Rezultati daju naslutiti kako učenici završnih razreda srednjih škola, u najvećem broju punoljetne osobe, nisu previše zainteresirani za problem tražitelja azila. Indiferentnost učenika naslućuje manjak zanimanja hrvatskih građana za probleme tražitelja azila, međutim nije zanemariv udio učenika spremnih na bliskost s tražiteljima azila što otvara

prostor pretpostavci kako hrvatska mladež može pridonijeti otvorenosti hrvatskog društva, ujedno s tim pospješiti integraciju tražitelja azila u hrvatsko društvo.

8. Prilog

Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju

UPITNIK ISOM/2016

Pred tobom se nalazi upitnik koji ispituje stavove prema imigrantima, azilantima i kulturnoj različitosti, a koji se provodi za potrebe završnoga i dva diplomatska rada studentica i studenta sveučilišnoga studija sociologije na Sveučilištu u Zadru. Sudjelovanje u ovom istraživanju je potpuno **anonimno**, a rezultati će biti korišteni isključivo u znanstvene svrhe pa te molimo da što iskrenije odgovoriš na pitanja.

Zahvaljujemo ti na suradnji i pomoći kojom pridonosiš da istraživanje bude što uspješnije.

Zadar, 2016.

1. Spol (molimo zaokruži):

- a) M
- b) Ž

2. Koliko godina navršavaš 2016. godine? _____

3. Škola koju pohađaš je:

- a) Trogodišnja strukovna škola
- b) Četverogodišnja strukovna škola
- c) Gimnazija

4. Upiši usmjerenje koje pohađaš, odnosno zanimanje za koje se obrazuješ:

_____.

5. Veličina mjesta u kojem živiš (gdje stanuje tvoja obitelj; stalno mjesto prebivališta).

- a) Do 1000 stanovnika
- b) Od 1001 do 10 000 stanovnika
- c) Više od 10 000 stanovnika

6. Koji si opći uspjeh postigao/la na kraju prošle školske godine?

- a) Dovoljan
- b) Dobar
- c) Vrlo dobar
- d) Odličan
- e) Nedovoljan, ponavljam razred

7. Koju razinu obrazovanja namjeravaš postići?

- a) Srednja škola
- b) Viša škola
- c) Visoka škola ili fakultet
- d) Doktorat znanosti

8. Nakon završenog školovanja želim raditi?

- a) U Hrvatskoj
- b) U inozemstvu
- c) Ne znam

9. U posljednje vrijeme mnogo se govori o imigracijskoj krizi, azilantima i sl. Po tvome mišljenju, iz kojih izvora si najviše doznao/la o tim problemima?

(Možeš zaokružiti najviše tri odgovora.)

1. u okviru nekih školskih predmeta	7. unutar obitelji
2. putem televizije	8. preko radija
3. putem internetskih portala	9. na satovima razredne zajednice
4. preko društvenih mreža (Facebook,	10. na posebnim predavanjima u školi

Instagram, Twitter i sl.)

11. na predavanjima u gradu

5. iz dnevnih novina

6. u razgovoru s prijateljima

10. Pred tobom se nalazi niz tvrdnji koje se odnose na dolazak imigranata (stranih radnika) u Hrvatsku. Zanima nas tvoje mišljenje o tome. Molimo te da ih pažljivo pročitaš te da za svaku tvrdnju izraziš svoj stupanj slaganja tako da zaokružiš jedan od brojeva u svakom retku. Mogući odgovori: 1 - uopće se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 - u potpunosti se slažem.

		Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
1	Strani radnici (imigranti) moraju se prilagoditi vrijednostima našeg društva ako žele u njemu raditi.	1	2	3	4	5
2	Naša vlada treba dopustiti uvoz strane (migrantske) radne snage.	1	2	3	4	5
3	Radnici imigranti bi opteretili već prezasićeno tržište radne snage u našoj zemlji.	1	2	3	4	5
4	Radnici migranti se nikada neće prilagoditi vrijednostima našeg društva.	1	2	3	4	5
5	U slučaju da imigrantski i domaći radnik imaju jednake kvalifikacije, prednost treba uvijek dati domaćem radniku.	1	2	3	4	5
6	Postoji opasnost da radnici imigranti unište našu kulturu i običaje.	1	2	3	4	5
7	Teško bih prihvatio/la da mi strani radnik bude šef.	1	2	3	4	5
8	Ne bi me smetalo da moji roditelji pozivaju imigrante k nama kući u goste.	1	2	3	4	5
9	Prihvatio/la bih da netko od članova moje obitelji	1	2	3	4	5

	(brat, sestra, bratić, teta...) stupi u brak s imigrantskim radnikom/com.					
10	Sjedio/la bih u školskoj klupi sa svojim vršnjakom/injom iz imigrantske obitelji.	1	2	3	4	5
11	Prihvatio/la bih svog vršnjaka/inju iz imigrantske obitelji za svog bliskog prijatelja.	1	2	3	4	5
12	Prihvatio/la bih da imigrantska obitelj živi u mom susjedstvu.	1	2	3	4	5
13	Imigrantski radnici u potrazi za poslom trebaju samo proći kroz moju zemlju.	1	2	3	4	5
14	Smetalo bi me da moj dečko/djevojka bude porijeklom iz imigrantske obitelji.	1	2	3	4	5
15	Mislim da imigrante treba izbaciti iz zemlje.	1	2	3	4	5
16	Hrvatskoj je za neke vrste poslova potrebna legalna migrantska radna snaga.	1	2	3	4	5

11. Pred tobom se nalazi niz tvrdnji. Molimo te da ih pažljivo pročitaš te da za svaku izraziš svoj stupanj slaganja tako da zaokružiš jedan od brojeva u svakom retku: 1 - uopće se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 - u potpunosti se slažem.

		Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
1	Događaji u svijetu me uglavnom emocionalno ne pogađaju.	1	2	3	4	5
2	Jako mi je važno biti svjestan/na iskustava pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
3	Ne poznajem puno ljudi drugih nacionalnosti.	1	2	3	4	5

4	Teško je naći zajednički jezik s pripadnicima druge generacije.	1	2	3	4	5
5	Kad bi u mojoj školi postojala takva mogućnost, rado bih izabrao/la izborni predmet u kojem se uči o nacionalnim manjinama u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
6	Želim posjećivati kulturne događaje na kojima mogu upoznati kulture nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
7	Posjećujem mjesta na kojima mogu upoznati ljude čija se kultura razlikuje od moje.	1	2	3	4	5
8	Poznavanje iskustava pripadnika drugih naroda pomaže mi da bolje razumijem samu/samoga sebe.	1	2	3	4	5
9	Osjećam bliskost s pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
10	Ponekad me nerviraju ljudi koji upozoravaju na prava nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
11	Snažno suosjećam s izbjeglicama.	1	2	3	4	5
12	Teško je razumjeti probleme s kojima se susreću ljudi u drugim zemljama.	1	2	3	4	5
13	Osjećam se ugodno samo s pripadnicima svoje nacije.	1	2	3	4	5
14	Često me iritiraju pripadnici nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
15	Volio/ljela bih više znati o kulturama nacionalnih manjina koje žive u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
16	Da bi mi netko bio dobar/ra prijatelj/ica, najvažnije je da mi bude sličan/na.	1	2	3	4	5
17	Jako mi je važno da se moj/a prijatelj/ica gotovo u svemu sa mnom slaže.	1	2	3	4	5
18	Mislim da poznavanje pripadnika nacionalnih manjina pridonosi razumijevanju nas samih.	1	2	3	4	5

19	Ne smeta me ako se netko razlikuje od mene.	1	2	3	4	5
20	Da imam mogućnost, putovao/la bih u druge zemlje da naučim što više o drugim kulturama.	1	2	3	4	5
21	Rastužuje me činjenica da mnogi ljudi u svijetu ne mogu živjeti onako kako bi željeli.	1	2	3	4	5
22	Rado bih se aktivno uključio/la u pomoć izbjeglicama.	1	2	3	4	5
23	Uglavnom mi se teško uživjeti u situaciju pripadnika nacionalnih manjina u Hrvatskoj.	1	2	3	4	5
24	Osjećam stvarnu povezanost s ljudima iz drugih zemalja.	1	2	3	4	5

12. Molimo te da pažljivo pročitaš sljedeće tvrdnje te da za svaku izraziš svoj stupanj slaganja tako da zaokružiš jedan od brojeva u svakom retku. Mogući odgovori: 1 - uopće se ne slažem, 2 - ne slažem se, 3 - niti se slažem, niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 - u potpunosti se slažem)

		Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne slažem	Slažem se	U potpunosti se slažem
1	Briga o obitelji treba biti temeljna zadaća svake države.	1	2	3	4	5
2	Postizanje socijalne pravednosti treba biti temeljni zadatak naše države.	1	2	3	4	5
3	Zadaća je svake države da prije svega osigura red.	1	2	3	4	5
4	Svima nam je potrebna jaka država.	1	2	3	4	5
5	Svaki pedalj naše zemlje za sve nas mora biti svetinja.	1	2	3	4	5
6	Boreći se za svoju državu kao narod smo izborili i svoje dostojanstvo.	1	2	3	4	5
7	Prošlost našeg naroda za sve nas mora biti svetinja.	1	2	3	4	5
8	Višestranački sustav garantira izražavanje interesa svih društvenih skupina.	1	2	3	4	5
9	Svaki narod mora imati svoju državu.	1	2	3	4	5

10	Bez vođe svaki je narod kao čovjek bez glave.	1	2	3	4	5
11	Zajedničko porijeklo pripadnika našeg naroda temelj je našeg povjerenja.	1	2	3	4	5
12	Naš narod, kao i svaki drugi, ima neke svoje posebnosti, koje drugi ne mogu ni shvatiti.	1	2	3	4	5
13	Svoje pretpostavljene treba slušati, čak i kada nisu u pravu.	1	2	3	4	5
14	Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama.	1	2	3	4	5
15	Među nacijama se može ostvariti suradnja, ali ne i potpuno povjerenja.	1	2	3	4	5
16	Narod koji ne njeguju tradiciju zaslužuje da propadne.	1	2	3	4	5
17	Interesi kolektiva uvijek moraju biti važniji od interesa pojedinaca.	1	2	3	4	5
18	Dvije su glavne vrste ljudi na svijetu, jaki i slabi.	1	2	3	4	5
19	Nakon višestoljetne državne nesamostalnosti konačno imamo priliku živjeti kao bogat narod.	1	2	3	4	5
20	Najvažnija stvar za djecu je učiti ih poslušnosti prema roditeljima.	1	2	3	4	5
21	Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac.	1	2	3	4	5
22	U strance ne smijemo imati previše povjerenja.	1	2	3	4	5
23	Muškarcima su bliskije javne, a ženama privatne aktivnosti.	1	2	3	4	5
24	Čovjek se može osjećati sasvim sigurnim samo kada živi u sredini gdje je većina pripadnika njegovog naroda.	1	2	3	4	5
25	Odgaj djece je prije majčina nego očeva dužnost.	1	2	3	4	5
26	Dobro je da u braku postoji jednakost između muža i žene, ali je bolje da muž ima posljednju riječ.	1	2	3	4	5
27	Potpuna sloboda govora danas vodi zbrci u društvu.	1	2	3	4	5
28	Homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih najstrože kažnjavati.	1	2	3	4	5
29	Nacionalno mješoviti brakovi nestabilniji su od drugih.	1	2	3	4	5

13. U kojoj mjeri se slažeš ili ne slažeš s tvrdnjama koje se odnose na tražitelje azila, tj. strance koji zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja traže zaštitu u drugoj zemlji?

Mogući odgovori: 1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – niti se slažem, niti se ne slažem, 4 – slažem se, 5 – u potpunosti se slažem (Molimo te da zaokružiš odgovor u svakom retku)

		Uopće se ne slažem	Ne slažem se	Niti se slažem, niti se ne	Slažem se	U potpunosti se slažem
1	Tražitelji azila su nasilne osobe koje bi nas mogle fizički napasti.	1	2	3	4	5
2	Tražitelji azila ne mogu nametnuti svoje običaje, kulturu i vjeru.	1	2	3	4	5
3	Tražitelji azila predstavljaju sigurnosnu opasnost za Hrvatsku zbog mogućih terorističkih napada.	1	2	3	4	5
4	Tražitelji azila ne predstavljaju teret za gospodarski napredak Hrvatske.	1	2	3	4	5
5	Tražitelji azila ne predstavljaju opterećenje za porezne obveznike.	1	2	3	4	5
6	Tražitelji azila su skloni krađama i napadanju građana zemlje u kojoj traže azil.	1	2	3	4	5
7	Kultura tražitelja azila ne treba se miješati s hrvatskom kulturom.	1	2	3	4	5
8	Tražitelji azila ne predstavljaju zdravstvenu prijetnju zarazom epidemijama.	1	2	3	4	5
9	Volio/voljela bih da tražitelji azila u Hrvatskoj budu po boji kože slični hrvatskome stanovništvu.	1	2	3	4	5
10	Ne bih volio/voljela živjeti u istoj ulici s tražiteljem azila.	1	2	3	4	5

11	Kad bih bio/la u mogućnosti, pomogao/la bih tražitelju azila.	1	2	3	4	5
12	Ne bih imao/la ništa protiv da u mom mjestu postoji prihvatilište za azilante/izbjeglice.	1	2	3	4	5
13	Ne bih imao/la ništa protiv da sa mnom u razred ide učenik/ca iz azilantske obitelji.	1	2	3	4	5
14	Volio/voljela bih da tražitelji azila pripadaju kršćanskoj religiji.	1	2	3	4	5
15	Volio/voljela bih da azil u Hrvatskoj ne traže homoseksualne osobe.	1	2	3	4	5
16	Ne bi me smetalo da mi blizak prijatelj/ica postane osoba iz azilantske obitelji.	1	2	3	4	5
17	Države članice Europske unije trebale bi se dogovoriti o kvotama (broju) tražitelja azila koje će svaka od njih primiti.	1	2	3	4	5
18	Broj tražitelja azila treba bolje rasporediti među državama članicama Europske unije.	1	2	3	4	5

14. Imaš li prijatelja/icu druge nacionalnosti? (*Molimo te da zaokružiš po jedan odgovor u svakom stupcu.*)

U svojoj neposrednoj okolini	Na društvenim mrežama
1) Da	1) Da
2) Ne	2) Ne
3) Ne znam	3) Ne znam

15. Imaju li članovi tvoje obitelji neku vrstu migracijskog iskustva?

- a) da, (ratno) prognaničko/izbjegličko
- b) migracijsko, (mirnodopsko) useljavanje u Hrvatsku iz neke druge zemlje
- c) migracijsko, (mirnodopsko) preseljenje iz jednog dijela Hrvatske u drugi (u kojem sada živimo)
- d) nemaju migracijsko iskustvo
- e) ne znam

16. Kad bi se mene pitalo treba li odobriti azil u Hrvatskoj pripadnicima sljedećih naroda i religijskih skupina, odgovorio/la bih na sljedeći način (zaokruži odgovor u svakom retku):

	Uopće ne treba	Uglavnom ne treba	Uglavnom treba	Svakako treba	Ne znam
Sirijci	1	2	3	4	5
Afganistanci	1	2	3	4	5
Nigerijci	1	2	3	4	5
muslimani	1	2	3	4	5
pravoslavci	1	2	3	4	5
Iračani	1	2	3	4	5
Somalijci	1	2	3	4	5
Ukrajinci	1	2	3	4	5
Albanci	1	2	3	4	5
Kosovari	1	2	3	4	5
katolici	1	2	3	4	5
Pakistanci	1	2	3	4	5

17. Procijeni imovinsko stanje svoje obitelji:

- a) Puno lošije od većine drugih
- b) Malo lošije od većine drugih
- c) Niti bolje niti lošije od većine drugih
- d) Malo bolje od većine drugih
- e) Puno bolje od većine drugih

18. Kakav je radni status tvojih roditelja? (Molimo da za svakog roditelja označiš samo jedan odgovor – zaokružiti broj.)

Majka		Otac
1.	zaposlen/a	1.
2.	nezaposlen/a	2.
3.	umirovljenik/ca	3.
4.	_____ ništa od navedenog, molimo upišite što	4. _____

19. Za svakog roditelja označi najviši postignuti stupanj obrazovanja. (Molimo da za svakog roditelja označiš samo jedan odgovor – zaokružiti broj.)

Majka		Otac
1	bez završene osnovne škole	1
2	osnovna škola	2
3	srednja škola	3
4	viša škola	4
5	visoka škola ili fakultet	5
6	magisterij znanosti	6
7	doktorat znanosti	7

20. U političkim „stvarima“ ljudi govore o „ljevici“ i „desnici“. Gdje bi se ti sa svojim uvjerenjima smjestio/la na ovoj skali? (Molimo zaokruži jednu brojku.)

(ljeвица)							(desnica)
1	2	3	4	5	6	7	

21. Koliki je tvoj mjesečni džeparac (marende, izlasci...)?

- a) Manje od 400 kuna
- b) Između 400 i 1000 kuna
- c) Više od 1000 kuna

22. Što misliš kakva će biti tvoja ekonomska (imovinska) situacija za dvije godine?

- a) Puno bolja nego sada
- b) Bolja nego sada
- c) Kao i sada, neće se puno promijeniti
- d) Gora nego sada
- e) Puno gora nego sada
- f) Ne znam

23. Kako po tvome mišljenju žive građani Hrvatske (molimo zaokruži jednu brojku):

Jako loše							Jako dobro	
1	2	3	4	5	6	7		

24. Kada bi te netko pitao o tvome odnosu prema religiji, kamo bi sam/a sebe svrstao/la:

- a) Nisam religiozan/na i protivnik/ca sam religije
- b) Nisam religiozan/na, iako nemam ništa protiv religije
- c) Prema religiji sam ravnodušan/na
- d) Dosta razmišljam o tome, ali nisam načisto vjerujem li ili ne
- e) Religiozan/na sam, premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči
- f) Uvjereni/a sam vjernik/ca i prihvaćam sve što moja vjera uči

9. Literatura

Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex Monthly data (rounded)
<http://ec.europa.eu/eurostat> (21.9.2016.)

Benčić, Sandra, Bosanac, Gordan, Miletić, Goran, Parić, Andrijana i Župarić-Iljić, Drago (2006). „Azil u Hrvatskoj: integracijske politike“, <http://www.cms.hr/hr/azil-i-integracijske-politike> (21.1.2016.)

Franc, Renata, Šakić, Vlado i Kaliterna-Lipovčan, Ljiljana (2010). „Percipirane posljedice doseljavanja i stav prema doseljavanju“, *Društvena istraživanja*, 19(3): 421-440.

Gregurović, Snježana, Čačić-Kumpes, Jadranka i Kumpes, Josip (2012). „Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj“, *Revija za sociologiju*, 42(3): 305-336.

Haralambos, Michael i Holborn, Martin (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.

Heršak, Emil (ur.) (1998). *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Inglehart, Ronald i Welzel, Christian (2007). *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija. Slijed ljudskog razvitka*. Zagreb: Politička kultura.

Institut za migracije i narodnosti (2015): Tokovi prisilnih migracija i humanitarna kriza u europskim zemljama: Strateška polazišta instituta za migracije i narodnosti, http://www.imin.hr/c/document_library/get_file?uuid=c2d735dc-766f-4683-a9b1-0a17c96011f2&groupId=10156 (21.9.2016)

Koser, Khalid (2007). *International migration: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

Maslić-Seršić, Darja, i Vukelić, Anton (2013). „Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj“, <http://www.cms.hr/publikacije/publikacije> (29.9.2016.)

Milardović, Anđelko (2011). *Druga moderna. Fragmenti o kulturi Zapada*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.

Mr Benedict Coleridge (2013). „From back door to front door: forced migrations routes through Macedonia to Croatia“, https://www.jrs.net/assets/Publications/File/FromBackToFrontDoor_CroatiaMacedoniaJRS1.pdf (21.9.2016)

Nelson, D. Todd (ur.) (2009). *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination*. New York: Psychology Press, Taylor and Francis Group.

Pađen, Branimir (2014). „Dekonstrukcija mita o globalnom terorizmu: trendovi u suvremenom terorizmu“, *Međunarodne studije-časopis za međunarodne odnose, vanjsku politiku i diplomaciju*, 14(2): 49-65.

Valenta, Marko, Župarić-Iljić, Drago i Vidović, Tea (2015). „The Reluctant Asylum-Seekers: Migrants at the Southeastern Frontiers of the European Migration System“, *Refugee Survey Quarterly*, 34: 95-113.

Župarić-Iljić, Drago i Gregurović, Margareta (2013). „Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj“, *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 22 (1): 41-62.